

**ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З СПЕЦІАЛІСТОМ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ЗАВДАННЯМ ТІЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ**

Рівень результативності боротьби зі злочинами, пов'язаними з заподіянням тіесних ушкоджень (середньої тяжкості, тяжкі тіесні ушкодження, вбивство) безпосередньо залежить від професійної майстерності правоохоронців, уміння застосовувати спеціальні знання і прилади, використання новітніх методичних рекомендацій при проведенні окремих слідчих дій як самостійно, так і з залученням до цього відповідних спеціалістів. Велике значення у цьому процесі відіграє не лише вибір необхідного спеціаліста, але й грамотно організована взаємодія з ним.

Використання спеціальних знань і досягнень науково-технічного прогресу в процесі розслідування злочинів присвячені фундаментальні роботи Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, В.К. Лисиченка, М.Г. Щербаковського, М.М. Тагаєва. Ними досліджено поняття спеціальних знань, форми і методи їх використання у кримінальному судочинстві. Але зміни у структурі і характері злочинної діяльності обумовлюють необхідність подальших досліджень цієї проблеми, зокрема, взаємодії слідчого з особою, яка володіє спеціальними знаннями. Це зумовило обрання теми дослідження і підготовку даної статті.

Можливість використання слідчим у процесі розслідування спеціальних знань із залученням до участі у слідчих діях спеціаліста передбачається багатьма нормами (ст.ст. 66, 128, 128-1, 144, 168, 169, 183, 191–194 КПК України).

Як свідчить історія, навіть в стародавні часи особи, які розслідували злочини, майже завжди зверталися за допомогою до спеціалістів. Так, перші відомості про використання спеціальних знань на Русі для розкриття злочинів проти особи відносяться до 1535 р. Вже у той час огляд трупа супроводжувався його розтином. У дореволюційній Росії після судової реформи 1864 р. було прийнято Статут кримінального судочинства, в якому зазначалось, хто може бути фахівцем (ст.326), і з якою метою він залучається (ст.325) до участі у слідчих діях [1, с.153].

У загальному плані під взаємодією розуміють взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [3, с.85]. Стосовно процесу розслідування злочинів взаємодію розглядають як колективну діяльність органів досудового слідства з іншими підрозділами правоохоронних і державних органів, яка передбачає поєднання окремих дій у єдину систему, яка найбільш доцільна для досягнення конкретної мети, тобто інтеграція (синтез) [4, с.105] можливостей окремих органів. До основних умов такої діяльності можна віднести оптимальну коорди-

націю, узгодженість і спеціалізацію суб'єктів, розподіл трудової діяльності, при якому кожний з його учасників постійно виконує тільки притаманну йому функцію, яка потребує від нього особливих навичок, які постійно повторюються у колективній роботі.

У справах досліджуваної категорії найчастіше залучаються експерти-криміналісти і в обов'язковому порядку судово-медичні експерти, або спеціалісти-медики, оскільки в їх функціональні обов'язки входить визначення причин смерті та тяжкості тілесних ушкоджень (ст.76 КПК України). Безпосередня участь зазначених осіб у проведенні слідчих дій є однією з умов успішного розкриття і розслідування тілесних ушкоджень. Використовуючи свої спеціальні пізнання в галузі медицини і техніко-криміналістичні засоби, вони допомагають встановлювати нові обставини і факти, що мають значення для справи. Так, відомості, які отримані під час проведення судово-медичної експертизи, або надані лікарем-фахівцем, допомагають встановити подію злочину, винність особи та мотиви діяння, обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності винної особи, вид та розмір завданої шкоди [5, с.127]. Тобто все те, що відноситься до обставин, які підлягають доведенню згідно зі ст.64 КПК України.

Правовою основою взаємодії слідчого та спеціалістів у процесі розслідування тілесних ушкоджень є Кримінально-процесуальний кодекс, Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову експертизу», а також відомчі нормативні акти (положення та інструкції), які стосуються питань організації взаємодії.

Слідчий здійснює діяльність по розслідуванню злочинів у процесуальній формі, засобами і методами, які регламентовані кримінально-процесуальним законом. Він має у своєму розпорядженні різноманітні методичні та практичні рекомендації, застосування яких покликано сприяти підвищенню результативності роботи у розслідуванні злочинів, пов'язаних з тілесними ушкодженнями, виявленні винних осіб. Відомо, що слідчий може безпосередньо користуватися криміналістичними засобами, які знаходяться в арсеналі експертів-криміналістів, і основами медичних знань, які він набув під час навчання та життєвого досвіду, але це не завжди виправдовує себе. Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань певною мірою відволікає його від основної діяльності. Кращі результати, як свідчить аналіз практики, можна досягти за умови залучення відповідних спеціалістів та чіткого розподілу функцій між усіма учасниками слідчої дії. Так, під час огляду місця події слідчий досліджує його відповідно до криміналістичних рекомендацій та складає протокол. Спеціаліст-криміналіст сприяє йому у пошуку слідів і предметів злочину, правильному описанні ознак, які їх індивідуалізують, пояснює

механізм утворення. Це сприяє своєчасній оцінці інформації і висуванню версій. Спеціаліст забезпечує об'єктивне і повне документування перебігу слідчої дії та її наслідків, здійснюючи фотографування або відеозапис, допомагає надійно і правильно упакувати об'єкти для їх вилучення та направлення для експертного дослідження [6, с.92]. Спеціаліст-лікар може надати інформацію про спосіб і механізм травми, час її нанесення, ступінь тяжкості, стосовно предмета, яким вона могла бути заподіяна, яка саме з травм потягла наставання смерті, які з ушкоджень утворилися до і після настання смерті, положення в просторі постраждалого під час утворення травми, наявність слідів боротьби, стан наркотичного або алкогольного сп'яніння постраждалого, належність виявлених на постраждалому (трупі) біологічних об'єктів, наявність в рані сторонніх речей і мікрооб'єктів, про що це свідчить тощо.

Ми згодні з Р.С. Белкіним, що залучення спеціаліста до участі в слідчих діях обумовлюється не лише відсутністю у слідчого необхідних пізнань або навичок. У плані наукової організації праці залучення спеціаліста можна розглядати як прояв розподілу і кооперації трудових операцій. Колективізм, комплексність – риси, притаманні діяльності боротьби зі злочинністю [7, с.133]. Слід підтримати думку В.М. Малахова, що залучення спеціаліста є корисним і для виконання роботи, яку міг би виконати сам слідчий, але повільніше і менш якісно, ніж спеціаліст. Деякі технічні засоби (апаратура для фотозйомки і т.п.) потребують відволікання на довгий час слідчого від виконання інших невідкладних заходів під час провадження слідчої дії. Складання слідчим схем, планів, фотографування, інші заходи з закріплення та вилучення доказів можуть затягнути провадження слідчої дії; буде втрачено час для своєчасного проведення інших невідкладних слідчих дій» [8, с.9]. Слідчий, зазначає Р.С. Белкін, змушений розподіляти свою увагу між технікою, як правило, на шкоду останній і на шкоду самому процесу організації розслідування [9, с.20]. Не слід також недооцінювати можливості своєчасної консультації з боку спеціаліста і одержання слідчим інформації стосовно відношення виявлених слідів до обставин події злочину, побудови вірогідної моделі механізму вчинення злочину та дій злочинця. Рекомендації і висновки спеціаліста, зазначає Є.І. Зуєв, можуть відноситись до природи появи слідів, відповідності знайдених злочинних пристроїв і засобів слідам пошкодження на перешкодах, придатності виявлених слідів для ідентифікації, перевірки по криміналістичних об'єктах тощо [10, с.18].

Після закінчення огляду у справах про тілесні ушкодження, що спричинили смерть, труп обов'язково направляють у морг для судово-медичної експертизи. При цьому спеціаліст-медик може надати рекомендації щодо правильного пакування і збереження слі-

дів на трупі для подальшого експертного дослідження. Важко переоцінити допомогу спеціаліста-медика під час складання слідчим постанови про призначення судово-медичної експертизи. Оскільки слідчі в переважній більшості ставлять стандартні запитання про ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, давність заподіяння і причину настання смерті, спеціаліст-медик, завдяки своїм спеціальним знанням, може допомогти правильно сформулювати питання і навіть запропонувати ті, про які слідчий на даному етапі не здогадується. А це, в свою чергу, буде усувати необхідність проведення додаткових експертиз [11, с.63].

Характерним є такий приклад. Слідчий, якого щойно призначили на посаду, отримав у своє провадження стару нерозкритую кримінальну справу про тілесні ушкодження, які спричинили смерть. Вранці на території приватної станції технічного обслуговування автомобілів на східцях був знайдений молодий охоронець з проламанною основою черепа. Подія відбулася взимку. Ввечері випав сніг і була ожеледиця. Всі працівники покинули територію до 18 години, він лишався один. Під час проведення огляду будь-яких слідів боротьби або присутності інших осіб виявлено не було. Порядок на станції не порушений, ніщо не зникло. Свідків не виявлено. Смерть, за висновком експерта, наступила приблизно о 1 годині ночі внаслідок витоку крові в мозок. Розслідування, яке проводив попередній слідчий, зайшло в глибокий кут. Новий слідчий, після спілкування і консультації з судово-медичним експертом, призначає додаткову судово-медичну експертизу. На вирішення експерту поставив запитання: «Чи не міг потерпілий отримати таку травму внаслідок падіння з висоти свого зросту і удару об бетонні східці»? Висновок експерта був однозначний – міг. Це стало підставою для закриття справи.

Звичайно, відповідальність за розкриття злочину покладається на слідчого. Він виступає керівником цієї роботи, виконує організуючу функцію. В переважній більшості саме він, на основі внутрішнього переконання, крім випадків прямо передбачених у кримінально-процесуальному законі, вирішує питання: чи існує потреба залучити спеціаліста і якого до участі в слідчій дії, яка реальна можливість до цього, на якому саме етапі, з якою метою і у яких межах буде використовуватись його допомога.

Прийнявши рішення про необхідність залучення спеціаліста, слідчий одноособово, або разом з керівником підрозділу, від якого залучає спеціаліста, визначає форму співпраці, створює умови для належного виконання всіма учасниками своїх професійних функцій, проводить не тільки інструктаж, а в процесі спілкування прислуховується до їх порад, контролює якість та своєчасність виконання роботи, коригує раніше прийняті рішення та заплановані заходи, аналізує інформацію, яку отримує від спеціалістів у

процесі їх роботи, висуває вимоги щодо доповнення отриманих даних.

Діяльність спеціаліста має допоміжне значення і завжди відбувається під керівництвом слідчого в межах слідчої дії, до участі в якій його запрошено. Слідчий зобов'язаний знати сутність методів і засобів, які застосовує спеціаліст, постійно контролювати його діяльність, але не обмежувати його ініціативу і не заважати повною мірою використовувати свої можливості.

Слідчий може рекомендувати спеціалісту найбільш ефективну, на його думку, форму, метод або прийом застосування спеціальних знань і вимагати від нього дотримання цих рекомендацій. Але, на нашу думку, така лінія поведінки не завжди доцільна. Спеціаліст, на основі своїх спеціальних знань, практичного досвіду та загальних вимог, повинен сам визначати сучасні та найбільш ефективні методи, прийоми та засоби, які він буде використовувати для виконання поставлених завдань. Такий підхід сприятиме кваліфікованому обранню конкретного засобу, методу, прийому, що обумовлюється ситуацією розслідування. Цей вибір залежить від навичок і уміння спеціаліста застосувати ті засоби і методи, що найбільше підходять і будуть сприяти отриманню повних та об'єктивних результатів.

У процесі розслідування тілесних ушкоджень слідчий і спеціалісти працюють разом, але кожний з них наділений процесуальними правами та обов'язками, має конкретні завдання і інтереси. Саме тому їх відносини мають комунікативний характер. Слідчий, як головний суб'єкт пізнання, змушує всіх інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності до надання йому необхідної інформації, тобто до встановлення зворотного зв'язку. У системі кримінально-процесуальних відносин цей зв'язок розглядають як засновану на законі взаємодію слідчого з спеціалістом, який вступає з ним у контакт з приводу розслідування злочину, і не формально, а активно виконує свої професійні обов'язки і реально надає допомогу слідчому своїми діями для отримання максимально повної і об'єктивної інформації, яка потрібна для встановлення істини.

У науковій літературі досліджені і висвітлені різні форми взаємодії суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності при розслідуванні тілесних ушкоджень. Але в більшості робіт увага приділяється організації взаємодії слідчого з органом дізнання та оперативними підрозділами органів внутрішніх справ. Вважаємо, що не меншої уваги заслугове розгляд питань з організації взаємодії слідчого і спеціаліста, що дозволить повніше використовувати сучасні спеціальні знання для з'ясування обставин злочину і особи, що його вчинила.

Практиці відомі дві форми взаємодії слідчого з спеціалістом для використання спеціальних знань: процесуальна і непроцесуальна. До процесуальної форми взаємодії відносять: 1) залучення спеціаліста для участі у проведенні слідчих дій (ст.128-1 КПК), яке може бути: а) обов'язковим (педагога – при допиті неповнолітнього до 14 років; судового медика або іншого лікаря у огляді трупа; особи, що розуміє знаки глухих; перекладача – при допиті осіб, що не володіють мовою, на якій проводиться розслідування); б) факультативним (при допиті неповнолітнього у віці від 14 до 16 років може залучатися педагог, батьки, законні представники; при освідуванні – лікар); 2) призначення та проведення експертизи (ст.ст. 75, 76 КПК); 3) допит експерта (ст.201 КПК).

Непроцесуальними формами взаємодії слідчого з спеціалістами вважаються: а) консультації спеціаліста; б) проведення відомчих досліджень за завданням слідчого; в) взаємний обмін інформацією та спільне обговорення зібраних по справі доказів та іншої інформації, висунення обґрунтованих версій та визначення шляхів їх розв'язання; г) сумісна робота слідчого та спеціаліста щодо припинених справ.

З наведеного можна дійти висновку, що правильно організована взаємодія слідчого та спеціаліста в процесі розслідування тілесних ушкоджень дозволяє залучити до розв'язання складних ситуацій сучасні досягнення в галузі медицини, криміналістики та інших галузевих наук, сприяє підвищенню результативності розкриття та розслідування злочинів проти життя і здоров'я людини.

Список літератури: 1. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. Т.8: Судбная реформа/Ответ. ред. Б.В. Виленский. М.,1991. 2. Лукашевич В.Г. Проблемы оптимизации деятельности з расследования злочинів//Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідування злочинів. К., 1996. 3.Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.,2001. 4. О лженауке, ее последствиях и об ошибках в науке // Наука и жизнь. 2002. № 10. 5. Семушкина З.Ф., Якимов П.П. Использование медицинских знаний на предварительном следствии //Следственные ситуации и раскрытие преступлений. Научные труды. Вып. 41. Свердловск, 1975. 6. Россинская Е.Р. Профессия – эксперт (введение в юридическую специальность). М., 1999. 7. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В. 3т. Т.2: Частные криминалистические теории. М., 1997. 8. Малахов В.Н. Участие специалиста в следственных действиях: Автореферат дисс. ...канд. юрид. наук. М., 1972. 9. Белкин Р.С. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3т. Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М., 1997. 10. Зуев Е.И. Организационно-правовые проблемы взаимодействия специалиста-криминалиста и следователя при осмотре места происшествия//Экспертная практика. М., 1986. 11. Гордон Э. Что зависит от судебного медика?//Соц. Законность. 1988. № 10.

Надійшла до редакції 19.01.06